

[2–2019]

history – theory – criticism

dějiny–teorie–kritika

[2-2019]

Fakulta
humanitních
studií UK

Faculty
of Humanities,
Charles University

Obsah | Contents

1. Studie a eseje | Studies and Essays

VLADAN HANULÍK – White Coat Effect: The Making of the Patient-Physician Relationship in Modern Europe
Efekt bílého pláště: utváření vztahu pacienta a lékaře v moderní Evropě 175

VÁCLAV SMYČKA – Ctnost dějinnosti a zatracení bezdějinných.
K dějinnému aktérství v post-osvícenské středoevropské filozofické tradici
The Virtue of Historicity and the Damnation of Non-Historic People. On Historical Agency in the Post-Enlightenment Central European Philosophical Tradition 200

LUKÁŠ PĚCHULA – Literární antisemitismus a konstrukce image židovského národa v meziválečných románech širšího Ostravska. Imagologicko-komparativistická studie
Literary Antisemitism and the Construction of an Image of the Jewish Nation in the Interwar Novels of the Moravian-Silesian Region: Imagological-Comparative Study 224

2. Diskuse a rozepře | Discussions and Disputes

JAN HORSKÝ – „Obecné dějiny“, „obsahová filozofie dějin“ a evoluční teorie
'General History', 'Content-Oriented Philosophy of History', and the Theory of Evolution 253

MILOŠ HAVELKA – Existují obecné dějiny?
Is There a General History? 264

MIROSLAV HROCH – Obecné, světové, globální dějiny?
General, Global, or World History? 270

3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

S. M. AMADAE – Prisoners of Reason: Game Theory and Neoliberal Political Economy; **HUNTER HEYCK** – Age of System: Understanding the Development of Modern Social Science; **EGLÉ RINDZEVIČIŪTĚ**, The Power of Systems: How Policy Sciences Opened Up the Cold War World (Vítězslav Sommer) 277

PHILIPP THER – Nový pořádek na starém kontinentě. Příběh neoliberální Evropy (Michal Kopeček)	286
DAGMAR HÁJKOVÁ, PAVEL HORÁK, VOJTĚCH KESSLER, MIROSLAV MICHELA (edd.) – Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu (Andrea Talabér)	293
OTA KONRÁD, RUDOLF KUČERA – Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922 (Jakub Rákosník)	298
KRZYSZTOF BRZECHCZYN (ed.) – Towards a Revival of Analytical Philosophy of History. Around Paul A. Roth's Vision of Historical Sciences (Karel Šima)	303
DENISA NEČASOVÁ – Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956 (Bohumil Melichar)	314
LUKÁŠ FASORA, JIŘÍ HANUŠ, DENISA NEČASOVÁ (edd.) – Svůdnost sociálního experimentu: nový člověk 20. století (Jakub Vrba)	320
KAMIL ČINÁTL, JAN MERVART, JAROSLAV NAJBERT (edd.) – Podoby česko-slovenské normalizace: dějiny v diskusi (Jakub Rákosník)	324
MARIE BAHENSKÁ, LIBUŠE HECZKOVÁ, DANA MUSILOVÁ – Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná. O ženské práci (Radek Hylmar)	330
LENKA ŘEZNÍKOVÁ – Ad majorem evidentiam. Literární reprezentace „zřejmého“ v textech J. A. Komenského (Radmila Prchal Pavlíčková)	335
Editorial Note	339
Upozornění redakce	341

KRZYSZTOF BRZEHCZYN (ed.), *Towards a Revival of Analytical Philosophy of History. Around Paul A. Roth's Vision of Historical Sciences*,

Leiden – Boston 2018, Brill (Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities 110), 304 s., ISBN 978-90-04356-870

Kolektivní práce, jež vznikla pod editorským vedením Krzysztofa Brzechczyna, odráží obnovený zájem v teorii či filozofii dějin o narativistické přístupy, které se po vzednutí pozornosti v 90. letech 20. století na nějaký čas prakticky vytratily. Všechny příspěvky v knize reagují na teze profesora filozofie Paula A. Rotha z University of California, Santa Cruz, které poprvé zveřejnil v roce 1988¹ a po delší přestávce rozpracovával v řadě esejí po roce 2008.² Jeho přístup se snaží oživit typ filozofie dějin, který se rozvíjel v 50. a 60. letech 20. století především v anglosaském prostředí v reakci na kanonickou práci Carla G. Hempela *Funkce obecných zákonů v historii*³ a který v kontextu logického pozitivismu hledá v historických textech vysvětlení (explanation, Erklärung) spíše než porozumění (understanding, Verstehen), tedy logickou strukturu, která spojuje fakta do vztahu příčiny a následku. Tyto přístupy, jehož nejznámějšími představiteli byli Arthur C. Danto či Louis O. Mink, tvořily dominantní linii ve filozofické debatě o povaze dějin v anglosaském prostředí ve třetí čtvrtině 20. století a nástup spíše literárně zaměřených studií na čele s Whitovou *Metahistory* je odsunul do pozadí. Charakteristický myšlenkový vývoj Franka R. Ankersmita, který ještě ve své disertaci (a první knize) *Narativní logika. Sémantická analýza historikova jazyka*⁴

- 1 PAUL A. ROTH, *Narrative Explanations—The Case of History*, *History and Theory* 27/1988, s. 1–13.
- 2 Srov. PAUL A. ROTH, *Varieties and Vagaries of Historical Explanation*, *Journal of the Philosophy of History* 2/2008, s. 214–226; TÝŽ, *The Pasts*, *History and Theory* 51/2012, s. 313–339; TÝŽ, *The Silence of the Norms: The Missing Historiography of The Structure of Scientific Revolutions*, *Studies in History and Philosophy of Science* 44/2013, s. 545–552.
- 3 CARL G. HEMPEL, *The Function of General Laws in History*, *The Journal of Philosophy* 2/1942, s. 35–48.
- 4 FRANK R. ANKERSMIT, *Narrative Logic. A Semantic Analysis of the Historian's Language*, Hague 1983.

založil svůj přístup na Hempelově „modelu zahrnujících zákonů“ (covering-law model),⁵ poté se na přelomu 80. a 90. let zhostil role proroka radikálního postmoderního konstruktivismu⁶ a po roce 2000 úplně rezignoval na narativistickou teorii ve prospěch spíše iracionálního a intuitivního pojmu zkušenosti.⁷ *Analytická filozofie dějin* se tedy vlastně vytratila dvakrát. Nejprve byla vytlačena literárně inspirovanou narativistickou analýzou historických děl a poté zmizela i jako referenční horizont, když se o narativismu přestalo debatovat úplně. Pokus o její oživení je tak hned dvakrát ambiciózní. Představený sborník, jenž vychází převážně ze symposia s Paulem Rothem v Poznani v roce 2015, k tomu určitě nestačí, ale je otázkou budoucnosti, zda se nastolené otázky a spory dočkají svého pokračování.

V krátkém úvodu kontextualizuje Krzysztof Brzechczyn téma a obsah knihy. Konstatuje, že se v posledních letech zájem o filozofii dějin mezinárodně rozrůstá se zakládáním nových portálů, časopisů, pracovních skupin, edičních řad i pracovišť. To je možné potvrdit. Je ale otázkou, do jaké míry to není způsobeno nárůstem publikačních aktivit obecně a poptávkou po tzv. internacionalizaci, za čímž je možné vidět celosvětově zaváděné mechanismy hodnocení a financování vědy. Přidržíme-li se ale „kognitivního optimismu“, tedy že tento vzestup vychází z potřeby poznání v oblasti teoretické a metodologické reflexe historického oboru, můžeme sledovat široké spektrum témat, která se v posledních letech na tomto poli objevují: paměťová studia, funkcionalita dějin a public history, etika a diskurzy spravedlnosti, proměna mediality historie atd. Brzechczyn poukazuje na to, že označení analytická filozofie dějin je spojeno s odlišením anglosaského přístupu, zakotveného v logice, a kontinentálního přístupu, souhrnně označovaného jako spekulativní. Tato opozice je jistě velmi zjednodušující a spíše odráží Rothovu intenci legitimizovat analytickou filozofii v teoretickém rozvažování o dějinách oproti „těm ostatním“. Ostatně i Brzechczyn sám uznává, že předložená kniha zahrnuje oba pohledy.

Hlavním textem knihy je pochopitelně úvodní úvaha Paula A. Rotha, která shrnuje jeho argumenty a ve které si klade otázku, co by mělo být ožívováno a k čemu to bude? Jakkoli Roth uvádí do klasického problému rozdílu mezi nomotetickými a idiografickými vědami, resp. mezi vysvětlením a porozuměním, jeho cílem je zaměřit pozornost na narace jako typ vysvětlení (explanation).

5 Jde o dílčí pojmenování obecného deduktivně-nomologického modelu, zvaného též Heppelovo-Oppenheimovo schéma. K tomu srov. CARL G. HEMPEL, *Filozofie přírodních věd*, Praha 2016.

6 FRANK R. ANKERSMIT, *Historiography and Postmodernism*, *History and Theory* 28/1989, s. 137–153.

7 FRANK R. ANKERSMIT, *Sublime Historical Experience*, Stanford 2005.

V reakci na některé novější práce totiž Roth pochybuje o smyslu dalšího rozvíjení literární analýzy historických narací (přestože oceňuje přínos díla H. Whita). Oproti tomu podle něj jde o „kognitivní a sémantický obsah historického vědění“ a normativní zájem o to odlišit „dobré“ interpretace kauzální analýzy historických dějů. Pokud totiž chápeme narace pouze jako vyprávění, tak nejsme podle něj schopni reflektovat epistemickou perspektivu narativního vysvětlení. Pouze v této perspektivě můžeme tedy sledovat, jak se narace stávají součástí ospravedlnění nějakých tvrzení. Aniž bych dokázal posoudit veškeré Rothovy práce k tématu, nezdá se mi, že se mu tento úkol v úvodním textu daří.

Roth soudí, že je nutné se vrátit ke klasické práci Arthura C. Danta *Analytická filozofie dějin*,⁸ kde autor přišel s konceptem narativní věty, která v minimalistické verzi spojuje dvě události a jejíž pravdivost není dána pravdivostí tvrzení o těchto událostech, ale právě postulovaným vztahem. To vytváří prostor pro stále narůstající počet pravdivých narativních vět o určitých událostech, tak jak se nám časově vzdalují. Historické poznání se tak místo toho, aby se přibližovalo, stále vzdaluje tzv. ideálnímu kronikáři, který v každém čase zaznamenává vše, co se děje. S odkazem na Danta a Minka Roth rozvíjí svůj základní argument. Historické události existují pouze jako součást retrospektivních popisů, a historikové se tak snaží o zdůvodnění svého vysvětlení události v kontextu určitého narativního popisu.

Z toho Roth vyvozuje, že historie nemůže zastávat pozici kuhnovské normální vědy, protože nedisponuje teorií, která by „normalizovala“ historické události. Vždy bude existovat časová asymetrie, která odděluje narativní věty od událostí, o kterých pojednávají. Navíc však (s odkazem na Minka) Roth postuluje pojmovou asymetrii, kterou chce v podstatě říci, že existují asymetricky pojmy, které vytvářely minulé dění, a pojmy, které nám pomáhají minulému dění porozumět. Pozdější vysvětlující pojmy však „nestandardizují“ události, ale novým způsobem „přeuspořádávají“ materiál. Důležité je, že narativní popisy nemají onu schopnost „standardizace“ jako teorie, čímž se historické výpovědi liší od těch chemických či matematických. Navíc narace podle Rotha neurčuje jen explanans, ale současně i explanandum, tedy historické události, což může znít provokativně, po postmoderní narativistické kritice to už však není nic příliš překvapivého.

Roth nakonec upozorňuje na dva Minkovy závěry, a to že narace není možné agregovat, tedy že neexistuje univerzální příběh, který by zahrnul všechny partikulární, a že historikovy závěry nejsou oddělitelné od jeho narace a vždy jsou jeho součástí. Ve zbylé části přednášky na několika příkladech dokumentuje, jak

8 ARTHUR C. DANTO, *Analytical Philosophy of History*, Cambridge 1965.

je vysvětlení neoddělitelné od narace (například holokaust v interpretaci Raula Hilberga a Christophera Browninga) a jak se pomocí narace tvoří vysvětlení (Michael Friedman o rozdělení filozofických tradic na kontinentální a analytickou). Závěrem se tak vrací k hlavní tezi. Narace jsou vysvětlením a ukazují vývoj, který ale není uchopitelný žádným zákonem. A události jsou událostmi pouze a právě proto, že jsme je zasadili do určité narace.

Na konci Roth vyjadřuje obavu, že jeho teze mohou někteří považovat za příliš partikularistické a pluralistické. Neodpustím si poznámku, že především nejsou nijak objevené a stojí velmi hluboko v myšlení Arthura C. Danta a především Louse O. Minka. Jistě je možné považovat za pozoruhodnou snahu o překonání klasické dichotomie vysvětlení a porozumění, ale jestliže Roth odmítá v případě narace jakoukoli zákonitost a postuluje čistou konstruovanost jejích prvků (událostí), pak se tím vytrácí úplný základ toho, co analytická filozofie dějin řešila. Ostatně další texty v knize na některá úskalí jeho přístupu upozorňují.

Herman Paul ve svém příspěvku přesně dokumentuje, jak se analyticko-filozofický přístup vytratil z teorie dějin. Na třech příkladech ukazuje tři různé narativní podoby toho, jak se toto vytrácení projevvalo. Ve své přednášce z roku 1969 kritizoval Hayden White analytickou filozofii pro to, že se snaží svým objektivistickým a „realistickým“ postojem zakrývat konzervativní snahu o udržování buržoazní podoby historického bádání z 19. století. Narativně tím analytickou filozofii odsunul do uzavřené minulosti. Když Arthur C. Danto v roce 1985 (a také v roce 1995) bilancoval výročí vydání své průkopnické knihy, neubráníl se dojmu, že analytická filozofie ustupuje do pozadí. Na rozdíl od H. Whita však tento pohyb spíše konstatoval, než aby ho sám nějak vítal. A konečně Paul A. Roth sám popsal „pád“ analytické filozofie dějin nikoli jako způsobený vnějšími faktory nebo změnou filozofické „módy“, ale jako vlastní deficit současné filozofie vědy, která by měla propojit Dantův přístup s kuhnovským „vyprávěním“ o vědeckých revolucích, aby tím dokázala vysvětlit vývoj vědy. Roth tedy mluví o nevyužitě příležitosti, kterou je potřeba znovu uchopit. Herman Paul dodává, že ve všech případech mají texty velmi silně normativní pozici, a tím, jak se snaží něco pojmout jako otázku vztahu minulosti a přítomnosti, zpochybňují nebo legitimizují některé přístupy. Paul tím otevírá zajímavou výzkumnou otázku pro dějiny oboru, a to jakým způsobem konstruovali představitelé oboru svůj vztah ke svým předchůdcům? A jak formulovali to, co je již otázkou minulosti a co je ještě problémem přítomnosti?

Stejnou otázkou se ve svém příspěvku zabývá Piotr Kowalewski a přidává k výše uvedeným autorům i Franka Ankersmita a Jouni-Matti Kuukkanena. Obecně z jeho srovnání „vyrovnání se“ s analytickou filozofií dějin vyplývá, že zásadní úlohu v tom hrál Kuhnův úspěch s historizací dějin vědy. Autor do-

chází k závěru, že v širokém slova smyslu nebyl analyticko-filozofický přístup diskreditován a že jeho základní otázky jsou stále relevantní. Klade otázku, zda se nemáme po postmoderní kritice a dekonstrukci obrátit zpět k „pozitivnímu vědění“, což podporuje citací z pozdního textu Jerzyho Topolského, který navrhoval zaměření na narace a na vysvětlení znovu integrovat.

V německém kontextu řeší otázku po pozici analytické filozofie Chris Lorenz v příspěvku, který reaguje na jiné sympozium, jehož hlavní otázkou bylo, proč neměla analytická filozofie dopad na poválečnou teorii dějin v Německu? Lorenz vcelku přesvědčivě empiricky dokazuje, že analyticko-filozofičtí autoři byli v Německu recipováni, a dokonce že několik autorů přispělo vlastními díly, založenými na tomto přístupu. Dochází k závěru, že je neproduktivní ptát se po absenci nějaké filozofické tradice někde a že není přínosné hledat specifické národní Sonderwegs ve výkladu dějin či ve filozofii dějin.

Editori poskytli zcela legitimní a příhodnou možnost reagovat Paulovi A. Rothovi na jednotlivé příspěvky na konci knihy. Na předchozí tři Roth reaguje velmi pozitivně a vesměs souhlasí s jejich tezemi. Potíže má jen s tezí Lorenze a Kowaleského, že je narativismus „obráceným pozitivismem“. To je však podle něj jen druhý extrém narativismu (zastoupený hlavně radikálním obdobím Ankersmita), který se neopodstatněně snaží vyloučit jakékoli racionální zhodnocení narativních forem.

Nemalou řadu kritických komentářů k Rothově obhajobě podává ve své kapitole Jouni-Matti Kuukkanen. Začíná s požadavkem na terminologické vyjasnění. Je nutné odlišit dějiny a psaní o dějinách a podobně filozofii dějin a filozofii psaní o dějinách, podle Kuukkanena „filozofii historiografie“, jako součást obecnější filozofie vědy. Navíc vyjadřuje značnou pochybnost o tom, zda je možné smysluplně vymezit, co je analytickou filozofií. Všechny pokusy považuje za nespokojivé, včetně vymezení vůči kontinentální filozofii, což ironicky přirovnává k tomu, kdybychom chtěli porovnávat auta na přední pohon a auta japonská. Podobně vyjadřuje rozpaky nad tím, zda je možné oživit debaty staré padesát let, což se však podle něj nevyklučuje s otevřením debaty o pojmech, jako je narativní vysvětlení. Navíc to, co je podle něj na vzestupu, je spíše teorie dějin, která vidí historiografii především jako kulturní praxi v sociálním kontextu, než že by se zabývala filozofickou analýzou.

Když se Kuukkanen dostává k samotným Rothovým tezím, nejprve namítá, že zastává poněkud zjednodušené pojetí narace jako spojení dvou či více událostí do sekvenčního celku. Dále si klade otázku, jak mají být události jako jednotlivé prvky „zkonstruovány“ až narací, když ta se má sama skládat z již existujících událostí? Zpochybňuje tak Rothovu tezi o současné konstrukci explanans a explanandum a oproti tomu nabízí vlastní pojetí, založené na Walshových

koligativních pojmech, které mohou skutečně utvářet události jako smysluplné v určité časové extenzi (například „tání“ v poststalinském SSSR).⁹ Další jeho pádnou výtkou je, že považovat naraci za výlučný způsob prezentace dějin je značné zjednodušující. Vždyť historikové jen neuspořádávají události do časové řady, ale syntetizují materiál do smysluplných celků, které nemusí mít nutně narativní strukturu. Navíc je podle Kuukkanena důležitější, čeho se naracemi snaží historikové dosáhnout (v tom se s Rothem shoduje). Odkazuje zde na svůj koncept historických výpovědí jako performativních aktů v argumentačním kontextu.¹⁰ V tomto smyslu se pak ptá, zda není lepší chápat vysvětlení (explanation) spíše než jako narativní sekvenci událostí jako soubor zdůvodnění a faktorů, které syntetizují historickou výpověď.

Zásadní připomínku má ale Kuukkanen k Rothově pojetí ospravedlnění, k čemuž mají narace sloužit. Zde oprávněně poukazuje na rozpor, když Roth požaduje normativní zhodnocení narací, které jsou lepší a které horší, ale sám žádné vodítko ani kritéria k tomuto zhodnocení nenabízí. Roth je v tom naturalista, pro kterého není normativita a priori dána, a teprve praxe a posouzení jednotlivých případů nám vyjevuje normy. Podle mého Kuukkanen zcela správně poukazuje na skutečnost, že Roth není schopen vyřešit letitou principiální otázku narativistické debaty: jak odlišit příběhy, které jsou správné/dobré, od těch nesprávných/špatných? Jeho konstatování, že existuje paralelně více pravdivých příběhů, nic neříká o tom, co se touto pravdivostí míní.

Rothova odpověď Kuukkanenovi je poměrně mírná a Roth se v ní snaží najít s Kuukkanenem i společnou řeč. Sdílí potřebu zabývat se filozofií historiografie (nikoli historie), v mnohém však konstatuje neporozumění, aniž by podal jasné protiargumenty. Nakonec dokonce uznává, že pojem narace je příliš zatížený minulými debatami a že je už dnes spíše přítěží.

Podobně promyšleně jako Kuukkanen reaguje na Rothovy teze americký profesor filozofie a sociologie dějin Stephen Turner. Ten vychází z poněkud kontraintuitivní otázky, jak je možné, že mohou existovat dvě a více vyprávění o stejné věci, resp. že ji mohou vysvětlovat? Hned od začátku však do problému vnáší podstatně jiný aspekt než Roth (a Mink), a to že jsou vyprávění utvářena v rámci dílčích zájmů a kulturních predispozic publika. Kontrastně vůči Rothovi tvrdí, že narace nejsou nerozpojitelnými celky, tedy že narace vytvářející události obsahují minimálně příčinné vazby, které jsou od samotných vyprávění oddělitelné. Podle

9 Srov. JOUNI-MATTI KUUKKANEN, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*, Basingstoke 2015.

10 J. M. KUUKKANEN, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*.

Turnera je výběr událostí výsledkem určité selekce, která stojí na jejich relevanci, a ta je dána faktory narací vnějšími. Aby prozkoumal tento mechanismus, bere si na pomoc Maxe Webera a připodobňuje narace k ideálním typům. To mu umožňuje odlišit dva selektivní procesy, které historik realizuje. Jednak vybírá (vědomě či nevědomě) na základě společného porozumění s publikem, jednak vybírá na základě příčinných vazeb mezi vysvětlovanými jevy. Z toho Turner vyvozuje, že existují dvě úrovně adekvátnosti narací: na rovině významu a na rovině kauzality. V prvním případě jde o porozumění historicky a kulturně daným pojmům, což má svou složku dobovou i současnou. V druhém případě jde o Weberem zdůrazňovanou kauzalitu, která není odrazem univerzálních zákonů (jako v případě nomotetických věd), ale má povahu pravděpodobnostní kauzality. Zde Turner reprodukuje Weberem užívaný právní kontext, kdy je příčina události odvozena z porovnání pravděpodobností různých jejích podmínek. Problém relevance narace pak řešíme posouzením, do jaké míry by přidání další podmínky změnilo výslednou pravděpodobnost kauzálního vysvětlení. Podle Turnera je ale historie plná podmínek s nízkou mírou pravděpodobnosti, tudíž se nabízí vždy velké množství podmínek, které se mohou stát příčinami dané události. Mohou tak vznikat různá vyprávění o jedné věci se stejnou příčinnou relevancí, protože narace je abstrakcí různých smysluplných (tedy daných společným porozuměním) příčinných vztahů. Turnerovo pojetí tudíž na jedné straně spojuje pojmy srozumitelné publiku, což je dáno kulturně a historicky, s logickou konstrukcí příčinné relevance na straně druhé.

Paula Rotha Turnerův příspěvek nejspíše velmi zaujal, protože mu věnuje nejvíce prostoru v závěrečných reakcích a odpovědích. Snaží se především vyrovnat s jeho kritikou nerozpojitelnosti narace. Pokouší se zpochybnit paralelu s právní konstrukcí ustavování kauzálních vztahů. Na rozdíl od ní totiž každá narace ustanovuje vlastní explanandum, které není oddělitelné od explanans, a to proto, že události, které se staly nebo ještě stanou po událostech vyprávěných, vždy změni povahu narace a vysvětlení. Roth tak tvrdí, že nemůžeme nikdy pronést konečný verdikt o relevanci narací, resp. o příčinné relevanci vyprávění a o pojmové relevanci dané porozuměním publikem. Namítá totiž, že události stejně jako představa publika jsou historickou konstrukcí, a jejich uvedení tedy není ničím jiným než pokusem zavést jakousi metarovinu, která ustanoví pravidla pro interpretaci narace. Roth je totiž principiálně přesvědčen, že porovnávání narací je empirická otázka, tedy že Turnerovy teze budou platit či neplatit podle konkrétních případových studií.

Explicitně, nikoli však polemicky se k dílu Paula Rotha vztahuje také Eugen Zeleňák, který zařazuje jeho teze do tzv. nereprezentativistické filozofie dějin. Tvrdí, že zatímco reprezentativismus, ať již naivní realismus či radikální

konstruktivismus (F. Ankersmit), staví na jasné opozici mezi minulostí a její reprezentací, nereprezentativisté tuto dichotomii odmítají a namísto toho vidí historický diskurz jako výsledek specifických praktik a kritických argumentů. Právě Roth je pro Zeleňáka zástupcem tohoto přístupu, neboť kritizuje realismus, uznává roli obecných pojmů pro poznávání a roli specifických praktik uznávaných společenstvím. Posléze si klade otázku, zda může Roth nabídnout „nový velký rámec“ pro filozofii dějin, nebo spíše nabízí praktické vodítko pro hodnocení různých historických výkladů. S odpovědí poněkud váhá, přestože vidí v Rothově přístupu paradigmatický předěl. Jako vlastní návrh řešení nabízí vzít v potaz klasickou dichotomii mezi kontextem objevu a kontextem ospravedlnění. Filozofové vědy, včetně Arthura C. Danta, Haydena Whita a Franka Ankersmita, se podle něj soustředili pouze na druhý kontext, tedy na výsledek historikovy práce, historický text, a opomíjeli kontext historického bádání. Zeleňák se v Rothově přístupu snaží vidět obrat k druhému, což mu umožňuje v závěru položit otázku, zda by se měla filozofie dějin soustředit pouze na kritickou reflexi historických prací, nebo zda by měla nabízet i vlastní paradigmatický rámec pro historické bádání.

Rothova odpověď je překvapivá v tom, že sám přiznává, že onu roli praktik daných uznáním společenství sám přehlížel a je pro něj novým postřehem. Jakkoli tím uznává Zeleňákův koncept nereprezentativismu, jeho návrh na obrat od kontextu ospravedlnění ke kontextu objevování nesdílí. Tuto dichotomii zpochybňuje a argumentuje pomocí Kuhnova pojetí změny paradigmatu, kde také není možné odlišit způsoby ospravedlnění a způsoby objevování. Jako „nový velký rámec“ navrhuje použít Kuhnův přístup a chápat vědu jako sled diskontinuit interpretovaných pomocí narativního vysvětlení. Zdá se tak, že se snaží obhájit tento svůj původní koncept jako základní způsob nahlížení filozofie dějin, což se ale podle mého míní se Zeleňákovou představou o paradigmatické změně směrem k nereprezentativismu.

Podobný postoj k Rothovu dílu zastává Serge Grigoriev, který ho vřazuje do pragmatické kritické reflexe filozofie dějin. V širším kontextu tak staví proti sobě dogmatickou představu historie, která obhájuje realistické chápání minulosti, svobodné racionální jednání jednotlivců apod., a pragmatické pojetí, které vidí historii jako specifický způsob poznání mezi jinými a jako výsledek historické praxe. Rotha dokonce označuje za průkopnického představitele tohoto pojetí. Sám Roth na to reaguje potěšeně a pochvaluje si, že mu členství mezi pragmatickými filozofy dějin sedí.

Posledním příspěvkem, který se explicitně vztahuje k Rothovu dílu, byť značně mimoběžným způsobem, je pokus editora Krzysztofa Brzechczyna srovnat jeho přínos s přístupem tzv. poznaňské školy teorie historie, reprezentované

především Jerzym Topolskim a Izabellou Nowakowou. V krátkém, ale hutném příspěvku představuje Rothův přístup a následně to, co považuje za specifickou „poznaňskou“ idealizační teorii historického poznání. Podle těchto autorů začíná poznání radikálně deformovanou (idealizační) představou o realitě, která postupně prochází konkretizačními kroky, které ji upřesňují, až dojde k momentu, kdy se všechny idealizační prvky eliminují. Topolski pak tvrdí, že historická narace sestává z vět, jejich sekvencí a obrazů a má tři roviny: vnější/faktickou, persvazivně-komunikační a teoreticko-ideologickou. Nowakowa poté zjednodušuje, když postuluje pouze dvě roviny: vnější/faktickou a teoretickou. Vztah mezi empirickými stavy, faktory a časem vyjadřuje formalizovanou maticí. Celou konstrukci pak ukazuje na dvou kontrafaktuálních příkladech, které však, přes mou upřímnou snahu o pochopení, základní teze neosvětlují, ale naopak spíše zatemňují. V závěru Brzechczyn v podstatě konstatuje, že poznaňská teorie odpovídá na otázky o historické naraci vznesené Rothem. Podle ní je totiž prý možné vědecké zákony najít v historickém vyprávění, ale pouze v hluboké/teoretické vrstvě (která nemusí a většinou není explicitní). Navíc Brzechczyn nachází jak u Rotha, tak u Nowakové překonání korespondenčního pojetí pravdy, přičemž Roth údajně zastává pragmatické pojetí pravdy a Nowakowa deformační pojetí pravdy.

Z odpovědi Paula Rotha je zřejmé, že zde došlo k nedorozumění, které je hlubší než u předchozích autorů. Roth především odmítá, že by měl jakoukoli teorii pravdy, byť korespondenční teorii odmítá. Nepovažuje ji vůbec za potřebnou pro výklad historické narace, protože, pro mě poněkud záhadně, tvrdí, že se zabývá epistemickými a normativními otázkami a pravda podle něj není epistemická kategorie. Podobně zcela odmítá idealizační krok, který staví na něčem, co neznáme a nejsme schopni poznat, a také představený formalismus, který nemožňuje posoudit pravděpodobnostní vztahy mezi faktory, ale pouze je předpokládá. Čtenář sborníku se nemůže ubránit představě jisté nepatřičnosti, která mohla nastat, pokud k této názorové konfrontaci a neporozumění došlo během zmiňovaného poznaňského symposia.

Zbylé příspěvky v knize se již méně váží k Rothově práci a více či méně se vzdalují k jiným problémům a tématům. Rafał Paweł Wierzchosławski řeší otázku vztahu různých narativních popisů pomocí konceptu multiplicitních realit a antinomií. Na příkladu protichůdných interpretací vztahu Poláků, Židů a nacistů během holokaustu se snaží ukázat, že existují výrazně odlišné, navzájem neredukovatelné „světy“ narace, které jsou dány pragmatickou rovinou hodnot, zájmů a ideologie. Tyto protichůdné narace pak podle něj můžeme chápat (s odkazem na Stephena Turnera) jako antinomie, tedy opozice, které není možné překonat jejich zahrnutím pod jeden princip ani podřazením jedné pozice té

druhé. To je jistě zajímavý návrh, jak potvrzuje ve své reakci i Paul Roth, je však otázkou, jak potom přistupovat k naracím, které nemají takto konfliktní vztah, postavený na opozici my/oni, viníci/oběti apod. Antinomická struktura je jistě vhodná v případech vzájemně se vylučujících narativních popisů, ale to není z principu případ jakýchkoli vztahů mezi naracemi.

Poslední tři příspěvky si berou Rothovy teze již jen jako volnou inspiraci pro spíše interdisciplinární promyšlení povahy historického poznání a vyprávění. Géza Kállay reaguje na starší Rothovy práce a snaží se ukázat na příkladu Shakespeara *Richarda II.*, že by bylo vhodné reflektovat také fikční diskurzy, které vytvářejí vlastní narativní realitu o minulosti. Nancy D. Campbell a Laura Stark ukazují, jak se v paměti dobrovolných účastníků testů LSD v 50. a 60. letech v USA projevovaly retrospektivní interpretace ovlivněné bioetickým diskurzem 70. let, který stavěl do centra pozornosti „zranitelný lidský subjekt“. A konečně David Rogacz využívá Rothův narativistický přístup k analýze čínské kroniky *Jarní a podzimní anály* z 5. století před. n. l. Naráží zde na limity, které má tento typ teoretizování v jiných než moderních euroamerických kontextech.

Domnívám se, že je dobře, že se v posledních letech obnovuje zájem o téma narací a znovu se recipují starší autoři, kteří k němu mají co říci. Navíc se domnívám, že je správné vracet se k analyticko-filozofickým přístupům, které inspirovaly a současně byly vytlačeny narativisticko-konstruktivistickou kritikou 90. let. Oproti postmoderní kritice, která se záhy ocitla v kruhu, umožňují rozvíjení smysluplných a racionálních tezí. Nemyslím si však, že je to možné učinit jakousi „relativizací“ hempelovského novopozitivismu, což činí Paul Roth. Smířením čistě logicko-pozitivistické roviny s narativním konstruktivismem (různá pravdivá vyprávění o jedné věci, narace determinující explanans i explanandum) se nedaří nalézt ani nové otázky, ani nové odpovědi na staré otázky. Roth tak podle mě končí v naivním empiricismu/naturalismu, který teoretické myšlení o historiografii příliš dál neposouvá. Jako východisko vidím směr, který v knize naznačuje Eugen Zelenák a ve své vlastní knize o postnarativistické filozofii dějin rozvinul Jouni-Matti Kuukkanen, tedy obrácení zájmu na to, co se historickými výpověďmi činí, resp. jaké praktiky odrážejí. Tady by podle mého byl potenciál pro to, aby se obnovená debata o teorii narace propojila se současným masivním zájmem o paměťová studia, ego-historie, veřejné využívání historie či rozvoj kulturního dědictví. V těchto všech případech hraje právě způsob vyprávění zásadní úlohu v kontextu pragmatiky historické výpovědi, a to již zdaleka nejen v rámci historické vědy či společenství akademické historiografie.

Závěrem si nemohu odpustit komentář k podobě recenzovaného sborníku. Jakkoli velmi oceňuji, že se organizátoři symposia a editor odhodlali k takto sevrené debatě nad vysoce teoretickými problémy filozofie dějin, ne vždy se jim

podářilo udržet „společnou řeč“. Ilustruje to nejen výše uvedený mimoběžný dialog mezi Rothem a Brzechczynem, ale i další náznaky nedorozumění, které kniha obsahuje. Navíc musím konstatovat, že editor a redakce velmi podcenili redakční práci na knize, která totiž obsahuje nejen terminologické nepřesnosti, ale i velké množství pravopisných a stylistických chyb. Je zřejmé, že se dobrá vůle a dostatečné podmínky pro otevření určité teoretické debaty v historiografii mohou setkat s nejednou překážkou, zvláště když se dostanou do konfrontace (byť přátelské) přístupy zakotvené v anglosaském a ve středoevropském myšlenkovém kontextu.

Karel Šima